

Nr 755

Av herrar Björkman och Ringaby, om utredning rörande hembygdsvården.

(Lika lydande med motion nr 639 i Första kammaren)

Hembygdsvården i Sverige handhas f. n. av dels museerna, dels hembygdsföreningarna och dels enskilda personer. Hembygdsföreningarna är vanligen sammanslutna till s. k. hembygdsförbund med riksorganisationen Samfundet för hembygdsvård som sammanhållande kraft. Till samfundet torde emellertid ej mer än hälften av antalet hembygdsförbund vara anslutna. Orsaken härtill är vissa motsättningar, som sannolikt är av övergående art. Samfundet anser att man bör göra hembygdsvården till en folkrörelse, buren av idealitet och grundad på kärleken till hembygden. På Gotland har skett en uppdelning av uppgifterna mellan Hembygdsförbundet och landsantikvarien. Föreningen Gotlands fornvänner med Gotlands fornsal, där landsantikvarien är intendent, tar hand om förhistoriska och medeltida minnen. Hembygdsförbundet ägnar sig åt natur- och kulturminnesvård, särskilt då drag som är karakteristiska för det gamla bondelandskapet.

Enligt erfarna hembygdsvårdares mening skulle en hembygdsrörelse som stode helt under statlig ledning driven med statsanslag inte vara till fördel när det gäller att uppnå tillräcklig effektivitet och bredd inom hembygdsvården.

Med hänsyn till den snabba utflyttningen, de talrika ödegårdarna samt sina många minnen både från äldre och nyare tid erbjuder Gotland en intressant belysning av hur ett hembygdsförbund kan arbeta.

Gotlands hembygdsförbund utför sitt arbete — bland vars resultat kan nämnas inköpet av en väsentlig del av Grogarnsberget i Östergarn på östra Gotland för 40 000 kr. — dels med hjälp av insamlade medel, dels med ett årligt anslag från landstinget av 2 000 kronor och ett dylikt från Liljevalchska skogsfonden av 2 000 kronor och dels medlemsavgifter ca 3 000 kronor. Dessa medel är givetvis otillräckliga, eftersom kulturminnena från skilda tider trängs med varandra och även stora naturvärden riskerar att spolieras.

Gotland är för många fastlandssvenskar en tillflyktsort med speciell atmosfär och karaktär. Det är ett riksintresse att i görligaste mån skydda och vårda dess särprägel och minnesmärken. En upprustning av dess fornvård och hembygdsvård erfordras för att skapa möjligheter att effektivt skydda stora, nu genom en allt intensivare turism hotade naturvärden. Förnäma

kalkstenshus bör restaureras, och ängsvården bör säkras på åtminstone ett antal platser. Icke minst viktigt är att bevara öns särpräglade natur: klintkusten med sina grottor, raukfälten, burgarna av klappersten, sandstränderna med sin ömtåliga markvegetation av timjan och sedumarter, pittoreska bygdebilder med väderkvarnar, stentunar, gamla träd och slingrande bygdevägar m. m.

På Gotland har Hembygdsförbundet lämnat anslag till restaureringar av gamla hus på landsbygden, väderkvarnar, sjöbodar och andra byggnader av äldre typ. Vidare har förbundet sökt att med olika medel stimulera till fortsatt ängshävd i traditionell stil för att bevara ängarnas kulturtyp. Detta har utan tvivel bidragit till att bevara hundratals hektar slätteränge(änge).

På förbundes initiativ och med dess medverkan genomdrevs med stöd av 122 § byggnadslagen vissa bestämmelser, vilka syftade till kontroll av fritidsbebyggelsens placering vid stränderna och andra mera känsliga naturpartier. Förbundet utförde en inventering av dessa områden, och med denna som grund blev en strandremsa om ca 500 meters bredd från vattnet belagd med byggnadsförbud. Detta innebär dock i praktiken endast att tillstånd måste erhållas och att länsstyrelsen i stort sett endast kan anvisa plats för byggnaden. Direkt förbud mot att uppföra fritidsbebyggelse har däremot utfärdats i ett ringa antal fall.

Det bör i detta sammanhang understrykas att naturförslitning och »försimpling» av naturen, icke minst genom den alltmer svällande turismen och fritidsbebyggelsen, icke är ett gotländskt problem utan ett riksproblem. Ost- och sydkusterna i mellersta och södra delarna av landet är också starkt hotade av vandalism och naturödeläggelse.

Frågan är nämligen om inte den nya naturvårdslagen mer är inriktad på att säkra fritidsfolkets behov av tillgång till fri natur än på att vårda denna natur.

I samband med vägbyggen och vägomläggningar vore det av stort värde att få fram vissa bestämmelser som kunde främja hänsynen till bygde- och naturvärden, t. ex. så att vägförvaltningen redan vid projekteringen skulle vara skyldig att diskutera sina planer med kultur- och naturminnesvårdens representanter och ta vederbörlig hänsyn till de krav som kan tala för en modifikation eller nya alternativ vid vägprojektering.

Under den sedan många år pågående strukturrationaliseringen av jordbruket händer det vidare ibland att värdefulla byggnader av kulturhistoriskt och estetiskt värde avstyckas från egendomen i övrigt, varpå de får stå och förfalla. I många fall får en husägare rivningsbidrag och byggnaden försvinner. På en hänvändelse i ett sådant fall meddelade lantbruksdirektören att rivningsbidraget ej fick utnyttjas för att sätta huset i stånd. Här borde man även på ett tidigt stadium vara skyldig att taga kontakt med den kulturminnesvårdande sakkunskapen när byggnaden är typisk för ett äldre byggnadsskick eller eljest utgör ett värdefullt inslag i bygden.

Vid den statliga byggnadslånegivningen ställes långtgående krav på bostaden. Vill en ägare av ett äldre hus restaurera detta, kommer hans möjligheter och länsbostadsnämndens krav ofta i konflikt. De sistnämnda är så pass rigorösa och tillämpas ofta så slentrianmässigt, i varje fall utan hänsyn till byggnadens estetiska och kulturella värde, att det i regel är svårt att med hjälp av statsmedel rusta upp en äldre byggnad av t. ex. gotländsk typ eftersom de krav länsbostadsnämnden ställer på bostadshus ofta icke kan fyllas. Lånesökandens egna önskemål spelar här en högst obetydlig roll. Därför borde i tillämpningsbestämmelserna för den statliga lånegivningen även innefattas skyldighet för länsbostadsnämnden att diskutera ärendet med kulturminnesvårdens representanter, t. ex. landsantikvarien eller av den frivilliga hembygdsvården utsedda sakkunniga. Oftast finns viss expertis att tillgå i hembygdsförbunden, i varje fall genom förmedling av Samfundet för hembygdsvård.

Över huvud taget saknas bestämmelser, som kunde främja samarbete på *projekteringsplanet* mellan hembygdsvården och myndigheterna. Följden blir att hembygdsvården blir alarmerad först när skadan är ett ohjälpligt faktum.

Ett av hembygdsvårdens största problem är givetvis bristen på medel. Om man påpekar att Sveriges största medeltidsminne, Visby ringmur, endast kunnat få tillbörlig vård och underhåll under senaste decennier tack vare frikostiga donationer från en privatman inses lätt att förhållandena är ägnade att väcka bekymmer.

Hela detta problemkomplex skulle behöva bli allsidigt utrett av en statlig kommitté med representanter för bl. a. hembygdsvårdarna. En sådan utredning skulle dock troligen ta ganska lång tid, och under tiden kan oersättliga värden komma att spolieras. Utredningen bör därför under arbetets gång få föreslå provisoriska åtgärder.

Med stöd av ovanstående hemställas,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära tillsättandet av en kommitté för utredning av den svenska hembygdsvården, samt

att kommittén under arbetets gång måtte få föreslå provisoriska åtgärder.

Stockholm den 26 januari 1964

Folke Björkman

Per-Eric Ringaby